

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VASILE, VALENTIN

**Printre sportivi : acțiunile Securității în problema
"Sport"** / Valentin Vasile. - București : Eikon, 2020
Conține bibliografie. - Index
ISBN 978-606-49-0225-2

94

Tehnoredactor: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

VALENTIN VASILE

Printre sportivi

Acțiunile Securității în problema „Sport”

Abrevieri.....	5
Introducere.....	7
Capitolul I. Sportul românesc între realități și propagandă în România postbelică.....	23
Capitolul II. Urmărirea informativă în domeniul sportiv (1945-1989).....	63
Capitolul III. Rețeaua informativă în domeniul sportiv (1945-1989).....	105
Capitolul IV. Răspunderea penală în lumea sportivă (1945-1989).....	143
Capitolul V. Jocurile Olimpice în atenția Securității (1968-1988)....	181
Capitolul VI. Realități ale fenomenului sportiv în anii totalitarismului din perspectiva structurilor Ministerului Afacerilor Interne/Ministerului Interne (1948-1989).....	221
Concluzii.....	263
Anexe.....	277
Indice de nume.....	309
Bibliografie.....	317

respectului pe plan mondial), înghețarea sau prohibirea competițiilor sportive dintre echipele naționale (interzicerea participării la competiții sau întâlniri internaționale numai strict din motive politice) și nemulțumirea populară (exprimată prin proteste care pot duce la dezordine și chiar la violență)³⁹. România, prin conducerea statului, a imprimat o linie proprie, cu împrumuturi atât din Răsărit (organizarea mișcării, scopuri și acțiuni), cât și din Occident (relații bazate pe aspecte economice și profesionale). Controlarea acestei ramuri socio-ocupaționale s-a exercitat deopotrivă prin instituțiile administrative, CNEFS și organisme sale, cât și prin cele de ordine și siguranță (structurile Ministerului de Interne, din care s-au evidențiat Securitatea Statului și Miliția). Evoluțiile din domeniu au arătat că școala de sport românească a produs valori deosebite chiar și în absența, pe diverse perioade de timp, a condițiilor materiale și tehnice, dar, pe ansamblu, s-a demonstrat că „injectarea” de resurse în această ramură a creat premisele obținerii performanțelor de care întreaga națiune s-a bucurat. Acele vremuri nu atât de îndepărtate par să proiecteze în realitatea zilelor noastre imagini ireale ale unor figuri emblematice pentru sportul mondial. Și cum perspectivele revitalizării domeniului sunt timide, ne rămâne să mai zăbovim pentru ceva timp în studierea presei, interviurilor, înregistrărilor video și audio, precum și a documentelor din epoca totalitară, că „doar și răul e bun la ceva”⁴⁰.

³⁹ *Ibidem*, p. 11, 12.

⁴⁰ Proverb francez popular care circula în spațiul francofon încă din secolul al XV-lea.

CAPITOLUL I. SPORTUL ROMÂNESC ÎNTRE REALITĂȚI ȘI PROPAGANDĂ ÎN ROMÂNIA POSTBELICĂ

Sportul și educația și cultura fizică sunt adesea considerate elemente definitorii în procesul dezvoltării fizice armonioase, asigurarea echilibrului psihic, formarea unor competențe specifice ori cooptarea unor categorii largi de populație în diversele competiții sportive de masă. Cele două componente constitutive ale domeniului „Sport” se bazează pe relația mișcare – recreere – competiție și plăcere, fiind recunoscutibile în rândul statelor consolidate și recunoscute ca repere în multe domenii, inclusiv cel sportiv. De-a lungul veacului trecut s-au consemnat câteva evenimente majore, de la două conflagrații mondiale, la care România a luat parte, până la modernizarea țării și existența mai multor regimuri politice complet opozante, monarhie și republică, democrație și totalitarism. Relațiile sportului cu regimurile politice sunt strânse și însoțite de nenumărate ingerințe ale factorilor de conducere statali. Guvernele și politicienii au perceput mișcarea sportivă ca pe o unealtă de propagandă în dirijarea și controlarea mulțimilor (de la participarea la marile competiții internaționale până la înființarea unor structuri responsabile cu organizarea administrativă și financiară și dirijarea mass-mediei)⁴¹. Întrecerile internaționale majore au prilejuit strângerea diverselor tipuri de relații (sportive, diplomatice, politice, economice, militare) între state cu ideologii politice și sisteme economice diferite și, nu în ultimul rând, îndeplinirea obiectivelor enunțate recurent: pacea și prietenia dintre popoare⁴². Evenimentele

⁴¹ Robert Cole, *International Encyclopedia of Propaganda*, Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago and London, 1998, p. 734.

⁴² *Ibidem*, pp. 735-737.

sportive internaționale nu aveau cum să împlinească scopurile evocate, dar s-au creat oportunități pentru regimurile politice de a îmbrățișa idealurile și de a manipula opinia publică internă și internațională.

Un fenomen care a devenit un scop în sine a fost câștigarea cât mai multor titluri și, de aici, impunerea unei dominații sportive universale. Sub acest aspect, superioritatea sportivilor din blocul totalitar de esență socialistă a devenit realitate, aceștia câștigând multe concursuri de anvergură. Rezultatele au fost remarcabile, iar studiul sportului din spațiul totalitar comunist a devenit atractivă. Implementarea programelor și directivelor pentru organizarea acestui domeniu se baza, printre altele, pe o activitate propagandistică fecundă. Propaganda trebuia să fie eficientă și să utilizeze toate mijloacele aflate la dispoziție (presa scrisă, radio, tv, filme, afișe, întâlniri, discuții din ușă în ușă)⁴³. Propagarea noilor idei privind organizarea mișcării sportive, bazându-se și pe aparatul de propagandă, s-a observat și în România postbelică. O minimă cercetare în istoria sportului românesc arată că nașterea acestuia s-a produs târziu și a luat amploare spre sfârșitul perioadei interbelice. Organizarea unor cluburi și asociații pe lângă unități economice, instituții administrative centrale și locale, școli și universități a devenit o practică des întâlnită în epocă și urmarea două obiective: respectarea legislației în vigoare și implementarea unor modele instituționale externe⁴⁴. Cluburile fondate pe lângă entitățile economice stârneau interesul majorității muncitorimii, dar și a altor categorii, permițând dezvoltarea unor ramuri sportive (de exemplu, fotbalul). De altfel, fotbalul era disciplina care înregimentase cca 50% din numărul total de practicanți (51.331 de sportivi) și singura care a beneficiat de meciuri internaționale⁴⁵.

După 23 august 1944 s-a consumat o nouă etapă în evoluția sportului autohton; pe de o parte, s-a căutat „curățarea” sau „epurarea” vieții sportive prin excluderea celor care aveau simpatii legionare și, pe de altă parte, s-au făcut pași în restructurarea întregii mișcări sportive.

⁴³ Jacques Ellul, *Propaganda The formation of men's attitudes*, Vintage Books, New York, 1973, p. 9.

⁴⁴ Bogdan Popa, *op.cit.*, Cluj, Editura Eikon, 2013, p. 153.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 168.

Astfel, s-a hotărât înființarea Organizației Sportului Popular (OSP), înlocuind Organizația Sportului Românesc (OSR), cu scopul declarat de a „democratiza mișcarea sportivă și de a contribui la dezvoltarea ei”⁴⁶. Obiectivele erau îndrăznețe, dar realizabile prin cointeresarea altor două entități proaspăt constituite: Confederația Generală a Muncii (CGM) și Uniunea Tineretului Comunist (UTC), ulterior al Tineretului Progresist. De altfel, sportul urma să fie organizat după ocupație și locul unde fiecare cetățean își desfășura activitatea, distingându-se cinci categorii denumite resorturi, și anume: sindical, universitar, școlar (ucenicii se încadrau în cel sindical), militar, urban-rural (regulamentul de aplicare al legii OSP, art. 2)⁴⁷. Activitatea OSP a fost subordonată ideologiei vremii, dar lozinca preferată, „toate sporturile pentru popor”, nu diferea semnificativ de cele propuse în deceniile anterioare⁴⁸. CGM a decis înființarea Comisiei Centrale Sportive pentru a organiza sportul muncitoresc sub denumirea de sport sindical; în decurs de câteva luni, asociațiile sportive de pe lângă întreprinderi și instituții au fost transformate în grupări sportive sindicale și, în paralel, s-au înființat noi asociații de profil, contribuind la fenomenul „sindicalizării mișcării sportive”⁴⁹. Tineretul Progresist, prin Resortul Sportiv (structură înființată la 25 Iunie 1945), a implementat noi forme de „coagulare” a tineretului prin și pentru sport⁵⁰. Crearea secțiilor sportive ale Tineretului Progresist trebuia să

⁴⁶ Din aceste considerente trebuia implementate măsuri similare celor deja adoptate în alte domenii de activitate, cum ar fi: epurarea organizațiilor sportive de elementele fasciste, lichidarea profesionismului și afacerismului, atragerea maselor largi la activitatea sportivă și educarea sportivilor în spiritul luptei antihitleriste și participarea la acțiunile pentru reconstrucția țării (N.G. Munteanu, *Cincizeci de ani de sport muncitoresc*, București, Editura Stadion, 1971, p. 137).

⁴⁷ Arhivele Naționale ale României (ANR), fond Comitetul Central (CC) al Uniunii Tineretului Comunist (UTC), dosar nr. 31/1945, f. 2.

⁴⁸ N.G. Munteanu, *op.cit.*, p. 198.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 139.

⁵⁰ Preambulul fusese enunțat în decretul lege nr. 135/martie 1945, art. 4, astfel: „În activitatea sportivă a organizației noastre vom colabora cu Organizația Sportului Popular (OSP), singurul organ investit de lege cu conducere și control din punct de vedere sportiv, educativ, tehnic, administrativ și financiar, al resorturilor

atragă mase largi de tineret, iar în acest scop trebuia îndeplinite câteva obiective operaționale. Primul se referea la operațiunea de extragere a elementelor componente ale cluburilor vechi profesioniste sau semi-profesioniste (organizații sportive aflate sub „influență reacționară”)⁵¹. Al doilea viza includerea majorității tineretului din mediul rural, fără posibilități financiare, în practicarea unor sporturi și însușirea noilor principii politice promovate de guvernanți⁵². Ademenirea tinerilor în cadrul mișcării sportive s-a efectuat prin desfășurarea unor manifestări de masă (serbări populare, zile de târg, bălciuri etc.), deplasarea unor echipe de sportivi consacrați pentru popularizarea sportului printre tinerii plugari (vara cu mingea, iarna cu schiurile), participarea la munca de refacere a țării, instituirea de „Cupe ale tineretului” la care participau echipe regionale⁵³. Debutul a fost anevoios și presărat cu nenumărate greutăți (lipsuri financiare, hrană insuficientă, inexistența legăturilor cu organizațiile sindicale, absența materialelor educative și cultural-sportive), fiind dublat de „criticile permanente dintre UTM și OSP”⁵⁴. Prefacerile politice neîncetate s-au răsfrânt și asupra resortului sportiv al UTM, creându-se Secția Sportivă (15 martie 1947). Sub oblăduirea acestei structuri s-au înființat 57 de organizații poli-sportive încadrate în OSP (martie-august 1947), iar mai multe secții s-au afiliat la federațiile de specialitate (42 de fotbal, 40 de ping-pong, 38 de atletism, 33 de volei și 28 de box). Caracteristicile respectivelor acțiuni evidențiau conceptul de „poli-

și federațiilor sportive centrale și regionale, cât și a tuturor organelor, grupărilor și organizațiilor care au ca domeniu de activitate sportul, educația fizică și turismul, îndrumându-le în cadrul programului educativ al statului” (ANR, fond CC al UTC, dosar nr. 31/1945, f. 2).

⁵¹ Se urmărea: „smulgera din mâinile reacționarilor a tineretului înșelat [...] și a-i da posibilitatea să practice sport în rândurile noastre, asigurându-i totodată o educație în spirit consecvent democratic” (Idem, dosar nr. 28/1946, f. 1).

⁵² Se afirma că, tineretul „poate fi cu ușurință adus lângă noi și cuprins politiceste, dacă vom ști să-i dăm posibilitatea să facă sport, folosind pentru aceasta un material cât de simplu cu putință” (*Ibidem*).

⁵³ *Ibidem*, f. 2.

⁵⁴ ANR, fond CC al UTC, dosar nr. 9/1947, f. 1.

sportiv” și importanța sportului de masă, precum și mobilizarea în jurul acțiunilor organizate de UTM. Pe palierul influenței politice erau sesizabile două aspecte: primul, participarea asociațiilor sportive la competiții de genul „Săptămâna româno-sovietică” și, al doilea, realizarea unei „educații politice în spirit sănătos muncitoresc pe care o primesc membrii asociațiilor noastre”⁵⁵. O evoluție lentă, dar continuă, s-a consfințit prin ediția princeps a Cupei „UTM” (8 august 1947). Pe stadionul Giulești s-au organizat jocuri sportive la șapte discipline (fotbal băieți, box băieți, atletism băieți și fete, volei băieți și fete, ping-pong băieți și fete), participând cca 300 de sportivi. Echipele înscrise în concurs erau câștigătoarele concursurilor regionale (Asociația Sportivă (A.S.) „Filimon Sârbu” Brașov, A.S. „Godeanu” din regiunea București (purta numele utecistului Godeanu, mort pe frontul cehoslovac), A. S. „Filimon Sârbu” Turda, A.S. „Victoria” Galați, A.S. „Victoria” Satu Mare). Premiile acordate constau în echipamente sportive, mingi, plachete, diplome și înmânarea cupei „UTM”; era declarată învingătoare asociația sportivă care totaliza cele mai multe puncte în clasamentul general⁵⁶. Această competiție a fost urmată de Cupa „Unității Tineretului”. Prima ediție s-a desfășurat între 1 iulie – 1 septembrie 1948, fiind organizată sub egida Frontului Național al Tineretului Democrat din România (FNTDR), care reunea următoarele organizații: UTM, Uniunea Studenților, Tineretul Sătesc și Uniunea Asociațiilor de Elevi din România (UAER). Acestea cuprindeau în rândurile lor peste 3.500.000 de membri. Evenimentul a fost de anvergură, numărându-se peste 500.000 de participanți la cele șase discipline înscrise (atletism, gimnastică, fotbal, volei, box și șah)⁵⁷. După oficializarea regimului de sorginte totalitar (1948) s-a trecut la etapa consolidării noilor structuri.

În domeniul sportiv, OSP era chemată să desăvârșască opera de reorganizare (eliminarea vechii structuri a UFSR, etichetată „reacționară”, „burghezo-moșierească”), cuprinzând comitete de

⁵⁵ Idem, dosar nr. 26/1947, f. 35.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 1.

⁵⁷ N.G. Munteanu, *op.cit.*, pp. 148-149.

coordonare a activității secțiilor sportive ale CGM-ului, organizațiilor de tineret (UTM, UNSR etc.) armată, școală ș.a.m.d. din vârful ierarhiei până la bază, adică de la Comitetul Central până la Comitetul local. Dintre măsurile adoptate, menționăm: înlocuirea vechilor cadre de conducere, influențarea atitudinilor și comportamentelor sportivilor deja consacrați, cooptarea sportivilor în diverse acțiuni politice și propagandistice (campania electorală din 1948, demonstrațiile de 1 Mai, Săptămâna Prieteniei Româno-Sovietice, Ziua Sportului din cadrul Săptămânii Mondiale ale Tineretului Democrat etc.)⁵⁸.

Nevoia unificării reale a structurilor de resort era stringentă; OSP nu avea statutul unei organizații de masă, nu dispunea de o evidență a sportivilor și nici nu exercita un control consistent asupra diverselor entități din aria sportului. Unificarea propriu-zisă presupunea reunirea structurilor de profil din cadrul CGM, UTM și UNSR în OSP. Din punct de vedere al subordonării, OSP a trecut de la Președinția Consiliului de Miniștri la Ministerul Public, ca instituție anexă (25 mai 1948). Procesul unificării era ireversibil, însă disensiunile dintre organismele care aveau același obiect de activitate erau majore. Lipsa de coeziune la nivel central între CGM și OSP s-a răsfrânt și în teritoriu, astfel că, CGM nu a găsit nici o soluție în privința reorganizării secției sale sportive și includerea ulterioară în noua instituție unică. Dificultăți suplimentare au fost generate de alți factori decizionali, cum ar fi: Ministerul de Finanțe, care a redus din bugetul OSP unele cheltuieli (eliminarea subvențiilor pentru organizațiile județene, tăierea fondurilor pentru școlile de cadre și deplasările în teren ale instructorilor centrali); Ministerul Afacerilor Străine se implica în chestiuni tehnico-sportive, deși era mandatată doar cu eliberarea pașapoartelor și avizelor de intrare în țară a echipelor străine; unele organe ale Ministerului Afacerilor Interne au preluat o serie de lucruri din patrimoniul OSP; mai multe asociații sportive înființate pe lângă instituții și ministere (Dinamo, CFR etc.) abuzau de situația lor, contestând directivele OSP și favorizând apariția unor

stări de tensiune în rândul spectatorilor⁵⁹. Situația reală a fost surprinsă într-un document intitulat „Constatări CGM și UTM”, redactat în 1948, din care aflăm o serie de amănunte interesante. Primul aspect sesizat era paralelismul organizării mișcării sportive (sportul sindical reprezenta resortul principal al OSP-ului, iar UTM gira asociații sportive similare), fapt care a condus la producerea multor inadvertențe administrative. Mulți sportivi erau încadrați atât în asociațiile CGM, cât și UTM, generând încălcări de autoritate; activiștii politici cu experiență în domeniul sportiv trebuia să lucreze pentru ambele resorturi; UTM, deși constituia organizația de bază a tineretului, avea o influență cvasi-inexistentă asupra tineretului, atât timp cât CGM organiza politic și sportiv populația tânără. Neajunsurile puteau fi înlăturate dacă se adoptau măsuri care să aibă ca obiectiv prioritar dezvoltarea sportului de masă și, în subsidiar, impunerea unei educații cerute de decidentul politic (însușirea cunoștințelor marxist-leniniste, eliminarea practicilor profesionale în sport ș.a.)⁶⁰. Procesul de înnoire trebuia accelerat, iar printre exponenții reazăzării sistemului se afla și sectorul propagandistic.

Activitatea era desfășurată îndeosebi prin intermediul presei scrise și a radioului, precum și a manifestărilor sportive. Cotidianul „Sportul popular” înregistra un tiraj zilnic de cca 45.000 de exemplare, Săptămânalul ilustrat de sport „Stadion” avea 18.000 de copii, „Buletinul săptămânal” editat de Comitetul Central în limba franceză, fiind expedit în străinătate sub formă de foi scrise la mașină (trimis la organizații sportive, ziare etc din Europa), Magazinul de propagandă „Stadion”, amenajat în București, pe Calea Victoriei, concursurile „Pronosport”, „Buletinul sportiv Radio” și Conferințe de presă cu redactorii sportivi ai tuturor ziarelor erau principalele forme de propagandă din primii ani postbelici. În teritoriu, ziarele locale ale OSP (ex. „Sportul Bănățean”), lozincile afișate pe terenurile de sport, conferințele cu sportivii, folosirea megafoanelor pe terenuri și la marile evenimente sportive și organizarea unor manifestații

⁵⁹ *Ibidem*, f. 53.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 56.

⁵⁸ ANR, fond CC al UTC, dosar nr. 26/1947, f. 45.

ocasionale (expoziții, afișaje, ziare de perete și de stradă etc.) încercau să-și aducă aportul la propagarea ideilor noilor guvernanți în domeniul sportiv; cu toate raportările oficiale, în teren, se observa o activitate propagandistică inertă⁶¹. Îmbunătățirea reală a activității cerea elaborarea unui program judicios, iar un prim pas s-a efectuat prin proiectul de plan de muncă al propagandei și agitației în sport din cadrul Secției de Propagandă și Agitație a CC al PMR (**Anexa nr. 1: Proiect de plan de muncă al propagandei și agitației în sport**).

Scopul activității era de a populariza sportul în rândurile tineretului și realizarea educației de tip comunistă a sportivilor și a spectatorilor. Crearea unui sportiv „de tip nou după modelul strălucit al sportivului sovietic, luptător hotărât pentru pace, constructor activ al socialismului, gata pentru apărarea Patriei împotriva imperialiștilor ațâțători la război” era prioritatea absolută⁶². Sarcinile îndeplinirii planului reveneau CGM, UTM și CCFS; pe lângă propagandistic se urmărea organizarea de conferințe politice și culturale lunare (dintre tematicile propuse, menționăm: însemnătatea sportului în educația comunistă; superioritatea sportului sovietic; demascarea sportului imperialist și a caracterului său neștiințific etc.). Seria măsurilor era completată de demararea unor cursuri serale pentru sportivii frunțași, desfășurarea unor convorbiri politice de către și sub controlul membrilor UTM. În școlile medii UTM urmau să fie primiți sportivii frunțași, utemiști, care după absolvirea cursurilor trebuia să activeze în domeniul propagandei și agitației pe linie sportivă. În sectorul presei se insista pe promovarea sportului sovietic, iar în paginile de sport ale „Vieții Sindicale” și „Scânteii Tineretului” se cerea introducerea unor rubrici permanente care să relateze despre problemele de organizare ale colectivelor, rezultate și metode ale sportivilor sovietici, reportaje asupra muncii cultural-politice a sportivilor; de asemenea, pe lângă

⁶¹ Din seria autocriticilor amintim: „Nu am lucrat suficient în special în masa spectatorilor la manifestațiile sportive și nu am utilizat toate mijloacele spre a educa și politiza această masă. Lichidarea acestei situații nu poate veni decât dintr-o încadrare puternică a întregii secții de propagandă a OSP-ului și numai cu sprijinul partidului” (*Ibidem*, f. 51).

⁶² ANR, fond CC al UTC, dosar nr. 21/1948, f. 1.

publicațiile centrale sau regionale se menționau și cele care erau dedicate țărănimii („Scânteia Satelor”, „Albina”, „Săteanca” etc.) sau naționalităților conlocuitoare, cu misiunea de a contribui suplimentar la demersurile politico-sportive. Din acest tablou nu putea fi omisă „gazeta de perete”, existentă la nivelul fiecărei unități de producție din întreprinderi, cu rubrică dedicată sportului, iar colectivele sportive mari din fabrici și uzine aveau obligativitatea înființării unor gazete de perete sportive⁶³. Demersurile propuse ar fi produs efectele scontate dacă structurile de agitație ale partidului acționau corespunzător, iar ceilalți actori ai fenomenului sportiv se implicau în mod real. Agitatorii utmiști aveau obligația convingerii tineretului despre avantajele practicării sportului și însușirea „crezului” politic comunist. Pe lângă agitatori, CCFS și CGM urmau să editeze mai multe afișe de popularizare a sportului și turismului, fiind însoțite de lozinci scrise și alte materiale de agitație difuzate de către organele sindicale și/sau UTM. Sub deviza „Sportul, parte integrantă a educației comuniste a tineretului” se solicita CCFS-ului să monteze „Table de onoare” pe toate stadioanele, terenurile și sălile sportive, în care se notau data și numele sportivilor, buni în producție, care au realizat cele mai bune performanțe⁶⁴. Mass-media audio-vizuală a reprezentat o altă componentă a aparatului propagandistic. Caravanele cinematografice ale Partidului programa jurnale sportive sovietice, iar în orele de radio ale tineretului erau transmise materiale de popularizare a sportului, reportaje din viața colectivelor sportive și invitau tineri evidențiați în producție și sport. Educarea publicului prezent la evenimentele sportive constituia un alt obiectiv ce trebuia atins de către echipele de agitație utm-iste; în fapt, agitatorii erau trimiși pe stadioane și instruiți să ia poziție imediată împotriva manifestațiilor huliganice sau dușmănoase (în multe cazuri s-a dovedit inutilă măsura, fiind semnalate nenumărate nemulțumiri ale spectatorilor față de favorizarea echipelor departamentale). O decizie care a născut controverse, în ceea ce privește atitudinea spectatorilor, a fost distribuirea individuală a билетelor la competițiile interne majore

⁶³ *Ibidem*, f. 3.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 4.